

गौर्यादिमातृकास्थापनम्

॥ गौर्यादिमातृकास्थापनम् ॥

गौर्यादिमातृकास्थापनम्

तत्रादौ रक्तवस्त्रास्तृते भद्रपीठे सप्तदशगोधूमपुंजान् कृत्वा तदुपरि
पूगीफलानि निधाय अक्षतान् गृहीत्वा यथोक्तस्थानेषु गणेश
सहित मातृकाणाम् आवाहनं कुर्यात् ॥

तत्र क्रम -

गौरी पद्मा शची मेधा सावित्री विजया जया ।

देवसेना स्वधा स्वाहा मातरो लोकमातरः ॥

धृतिः पुष्टिः तथा तृष्टिः आत्मनः कुलदेवता ।

गणेशेनाधिका ह्येता वृद्धौ पूज्याश्चतुर्दशः (षोडश) ॥

श्रीः लक्ष्मी धृति मेधास्वाहाप्रज्ञासरस्वती ।

मांगल्येषु प्रपूज्यन्ते सप्तैताः घृतमातरः ॥

(सगणेश मातृकाणां सप्तघृतमातृकाणाश्चैकतन्त्रेण पूजनम् कर्तव्यं
चेत् सगणेशगौर्यादिनामावाहनं कृत्वा श्रियादिसप्तघृतमातृकाणां
चावाहनं कृत्वा (प्रतिष्ठापन्)

“वसोर्धारासमन्वितसगणेशगौर्यामातृभ्यो नमः” यथा लाभोप्चार
पूजनम् जलमादाय अनेन पूजनेन वसोर्धारासमन्वित
सगणेशगौर्यादिमातरः प्रीयन्ताम् ।)

गणेश :-

गौर्यादिमातृकास्थापनम्

हरिःॐ गुणानान्त्वा गुणपतिःॐ हवामहे प्रियाणान्त्वा प्रियपतिःॐ
हवामहे निधीनान्त्वा निधिपतिःॐ हवामहे वसो मम ॥

आहमजानि गर्भधमा त्वमजसि गर्भधम् ॥ (२३/१९)

एकदन्तं शूर्पकर्णं सर्वविघ्नहरं सदा ।

त्रैलोक्यवन्दितं देवं गणेशं स्थापयाम्यहम् ॥

ॐ भू०गणेशाय नमः । गणेशम् आवहयामि स्थापयामि ॥१॥

गौरी :-

ॐ आयङ्गौः पृश्निरक्रमीदसदन्मात्सरम्पुरः ।

पितरश्च प्रयन्तस्वः । (३/६)

हिमाद्रितनयां देवीं वरदां भैरवप्रियाम् ।

लंबोदरस्य जननीं गौरीमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू०गौर्यै नमः । गौरीम् आ०स्था० ॥२॥

पद्मा :-

ॐ हिरण्यरूपाऽऽषसो विरुकऽऽभाविन्द्राऽऽदिथुः सूर्यश्च ॥

आरोहतं वरुण मित्रु गर्तुन्ततश्चक्षाथामदितिन्दितिश्च मित्रोसि
वरुणोसि ॥ (१०/१६)

पद्माभां पद्मवदनां पद्मनाभोरुसंस्थितां ।

जगत्प्रियां पद्मवासां पद्मामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू०पद्मायै नमः । पद्मामम् आ०स्था० ॥३॥

शची :-

गौर्यादिमातृकास्थापनम्

ॐ कुदा चुन । स्तुरीरसि नेन्द्रं सश्चसि दाशुषे ।

उपोपेन्नु मंघवुन्भूयऽइन्नु ते दानन्देवस्यं पृच्छतऽआदित्येभ्यस्त्वा

॥ (८/३)

ॐ निवेशनः सुङ्गमनो वसूनां विश्वा रुपाभिचष्टे शचीभिः ॥

देवऽइव सविता सुत्यधुर्मेन्द्रो न तस्थौ समुरे पथीनाम् ॥

(१२/६६)

दिव्यरूपां विशालाक्षीं शुक्लकुण्डलधारिणीम् ।

रक्तमुक्ताद्यलंकारां शचीमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू० शच्यै नमः । शचीम् आ०स्था० ॥४॥

मेधा :-

ॐ मेधाम्मे वरुणो ददातु मेधामुग्निः प्रजापतिः ।

मेधामिन्द्रश्च वायुश्च मेधान्याता ददातु मे स्वाहा ॥ (३२/१५)

मेधां विष्णुप्रियां नित्यं जगत्संमोहकारिणीम् ।

मम यज्ञे महाभागां मेधामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू० मेधायै नमः । मेधाम् आ०स्था० ॥५॥

सावित्री :-

ॐ उपयामगृहीतोऽसि । सावित्रोसि चनोधाश्चनोधाऽअसि चनो

मयि धेहि ॥ जिन्वं युज्ञञ्जिन्वं युज्ञपतिम्भगाय देवाय त्वा सवित्रे

॥ (८/७)

जगत्सृष्टिकरीं धात्रीं देवीं प्रणवमातृकाम् ।

गौर्यादिमातृकास्थापनम्

वेदगर्भां ऋ तुमयीं सावित्रीं स्थापयाम्यहम् ॥

ॐ भू०सावित्र्यै नमः । सावित्रीम् आ०स्था० ॥६॥

विजया :-

ॐ विञ्जुन्धनुः कपुर्दिनो विशल्लयो बाणवाँ२॥ऽउत ।

अनैशन्नस्यु याऽइषवऽआभुरस्य निषङ्गधिः ॥ (१६/१०)

सर्वस्त्रधारिणीं देवीं सर्वाभरणभूषिताम् ।

सर्वदेवनुतां ध्यात्वा विजयां स्थापयाम्यहम् ॥

ॐ भू०विजयायै नमः । विजयाम् आ०स्था० ॥७॥

जया :-

ॐ या तै । रुद्र शिवा तुनूरघोरापापकाशिनी ।

तया नस्तुन्वा शन्तमया गिरिशन्ताभिचाकशीहि ॥ (१६/२)

सुरारिमथिनीं देवीं देवानामभयप्रदाम् ।

त्रैलोक्यवन्दितां देवीं जयामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू० जयायै नमः । जयाम् आ०स्था० ॥८॥

देवसेना :-

ॐ देवानाम्भुद्रा सुमुतिर्ऋजूयतान्देवानां रुतिरुभि नो

निवर्त्तताम् । देवानां सुख्यमुपसेदिमा वृयन्देवा नुऽआयुः

प्रतिरन्तु जीवसे ॥ (२५/१५)

मयूरवाहनां देवीं खङ्गशक्तिधनुर्धराम् ।

आवाहयेद्देवसेनां तारकासुरमर्दिनीम् ॥

गौर्यादिमातृकास्थापनम्

ॐ भू०देवसेनायैनमः । देवसेनाम् आ०स्था० ॥९॥

स्वधा :-

ॐ पितृभ्यः स्वधायिभ्यः । स्वधानमः पितामुहेभ्यः
स्वधायिभ्यः स्वधा नमुः प्रपितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा
नमः । अक्क्षन्पिषरोमीमदन्त पितरोतीतृपन्त पितरुः पितरुः
शुन्धध्वम् ॥ (१९/३६)

कव्यमादाय सततं पितृभ्यो या प्रयच्छति ।

पितृलोकार्चितां देवीं स्वधामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू०स्वधायै नमः । स्वधाम् आ०स्था० ॥१०॥

स्वाहा :-

ॐ स्वाहा युज्ञम्मनसुः स्वाहोरोरुन्तरिक्षात्स्वाहा
द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहा वातादारभे स्वाहा ॥ (४/६)

हविर्गृहीत्वा सततं देवेभ्यो या प्रयच्छति ।

तां दिव्यरूपां वरदां स्वाहामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू० स्वाहायै नमः । स्वाहाम् आ०स्था० ॥११॥

मातरः :-

ॐ अदितिर्द्यौरदितिरुन्तरिक्षमदितिर्म्माता स पिता स पुत्रः ।
विश्वे देवाअदितिः पञ्च जनुऽअदितिर्जातमदितिर्जनित्वम् ॥
(२५/२३)

आवाहयाम्यहं मातृः सकला लोकपूजिताः ।

गौर्यादिमातृकास्थापनम्

सर्वकल्याणरूपिण्यो वरदा दिव्यभूषिताः ॥

ॐ भू० मातृभ्यो नमः । मातृः आ०स्था० ॥१२॥

लोकमातरः :-

ॐ पृषदश्वा मरुतुः पृश्निमातरः शुर्भयावानो विदथेषु
जग्मयः । अग्निजिह्वा मनवुः सूरचक्षसो विश्वे नो
देवाऽअवुसागमन्निह ॥ (२५/२०)

आवाहयेल्लोकमातृर्जयन्तीप्रमुखाः शुभाः ।

नानाभीष्टप्रदाः शान्ताः सर्वलोकहितावहाः ॥

ॐ भू०लोकमातृभ्यो नमः । लोकमातृः आ०वा० ॥१३॥

धृति :-

ॐ घृष्टिरुस्यपांग्रेऽअग्निमामादँअहि निष्क्रुव्यादँ सुधा
देवयजँवह ॥ ध्रुवमँसि पृथिवीन्दँ ह ब्रह्मवनिं त्वा
क्षत्रुवनिं सजातुवन्त्युपदधामि आतृव्यस्य वृधाय ॥ (१/१७)

सर्वहर्षकरीं देवीं भक्तानामभयप्रदाम् ।

हर्षोत्फुल्लास्यकमलां धृतिमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू०धृत्यै नमः । धृतिम् आ०स्था० ॥१४॥

पुष्टि :-

ॐ त्वष्टां तुरीपोऽअद्भुतऽइन्द्राग्नी पुष्टिवर्द्धना ।
द्विपदा च्छन्दऽइन्द्रियमुक्क्षा गौर्न वयो दधुः ॥ (२१/२०)

पोषयन्तीं जगत्सर्वं स्वदेहप्रभवव्ययम् ।

गौर्यादिमातृकास्थापनम्

बहुपुष्टिकरीं देवीं पुष्टिमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू०पुष्टयै नमः । पुष्टिम् आ०स्था० ॥१५॥

तुष्टि :-

ॐ बृहस्पतेऽति यदुर्व्योऽअर्हाद्युमद्विभाति क्रतुमुज्जनेषु ॥

यद्दीदयच्छवसऽऋतप्रजातु तदुस्मासु द्रविणन्धेहि चित्रम् ॥

(२६/३)

आवाहयामि तां तुष्टिं सूक्ष्मवस्त्रान्वितां ।

शुभाम् संतोषो भविता चात्र रक्षणायाध्वरे शुभे ॥

ॐ भू० तुष्टयै नमः । तुष्टिम् आ०स्था० ॥१६॥

आत्मन् कुलदेवता :-

अम्बेऽअम्बिकेम्बालिके न मां नयति कश्चन ।

ससंस्त्यश्चुकः सुभद्रिकाङ्गाम्पीलवासिनीम् ॥ (२३/१८)

आत्मनो देवतां देवीमैश्वर्यसुखदायिनीम् ।

वंशवृद्धिकरीं नित्यां धनदेवीं कुलांबिकाम् ॥

ॐ भू०आत्मकुलदेवतायै नमः । आत्मकुलदेवताम् आ०स्था०

॥१७॥

प्रतिष्ठा :-

ॐ मनो जुतिर्जुषतामाज्यस्य बृहस्पतिव्यंजमिमन्त-

नोत्वरिष्ट्व्युजः समिमन्दधातु । विश्वे देवासोऽडुह मादयन्तामो

॥ इम्प्रतिष्ठ ॥ (२/१३)

वैश्वदेवसंकल्पः

प्रतिष्ठा सर्वदेवानाम् मित्रावरुण निर्मिता ।

प्रतिष्ठान्ते करोम्यत्र मण्डले दैवतैः सह ॥

ॐ भू० गणेश गौर्यादिमातरः सुप्रतिष्ठिताः वरदाः भवत ॥

ॐ भू० गणेश गौर्यादिमातृभ्यो नमः ॥

इत्यनेन षोडशोपचारैः सम्पूजयेत् ॥

प्रार्थना :-

गौरी पद्मा शची मेधा सावित्री विजया जया ।

देवसेना स्वधा स्वाहा मातरो लोकमातरः ॥

धृतिः पुष्टिः तथा तृष्टिः आत्मनः कुलदेवता ।

गणेशेनाधिका ह्येता वृद्धौ पूज्याश्चतुर्दशः (षोडश) ॥

जलमादाय अनेन पूजनेन सगणेशगौर्यादिमातरः प्रीयन्ताम् ॥

॥ वैश्वदेवसङ्कल्पः ॥

अत्र प्रथमं विश्वदेवः ॥ तदभावे तज्जनितदोषपरिहाराय तण्डुलपात्रं

सघृतं सदक्षिणाकमाचार्याय वा वैश्वदेवकर्त्रे कस्मैचिद्ब्राह्मणाय

दद्यात् ॥ यथा - (यजमानो हस्ते सदक्षिणाकं सघृतं

तण्डुलपात्रं गृहीत्वा वदेत् -) अस्मिन् कर्मणि विहित

वैश्वदेवाकरणजनितप्रत्यवाय परिहारार्थं

वैश्वाकरणजनितफलप्राप्त्यर्थम् इदं सदक्षिणाकं सघृतं

तण्डुलपात्रम् आचार्याय (वा अमुकशर्मणे ब्राह्मणाय) अहं

वसोर्द्धारापूजनम्

दास्ये तेन वैश्वदेव करणजनितफलप्राप्तिद्वारा
प्रारीप्सितकर्मण्यधिकारसिद्धिरस्तु ॥

॥ इति वैश्वदेवसंकल्प ॥

॥ श्र्यादिसप्तवसोर्द्धारादेवतापूजनम् ॥

इष्टिकायां वा कुंकुमोपरि घृतेन सप्तेरेखा उत्तरोत्तरक्रमेण कुर्यात्
॥

ध्यानम् :-

ॐ वसो॑ः पु॒वि॒त्र॒म॒सि॒ शु॒त॒धा॑रुं वसो॑ः पु॒वि॒त्र॒म॒सि॒ सु॒ह॒स्र॑धारम् ॥
दे॒व॒स्त्वा॑ स॒वि॒ता पु॑नातु वसो॑ः पु॒वि॒त्रे॑ण शु॒त॒धा॑रेण सु॒प्त्वा॑
का॒म॑धु॒क्षः ॥ (१/३)

श्रीः लक्ष्मी धृति मेधास्वाहाप्रज्ञासरस्वती ।

मांगल्येषु प्रपूज्यन्ते सप्तैताः घृतमातरः ॥

श्रीः :-

ॐ मन॑सुः का॒मु॒मा॒कू॑तिं वृ॒चः॑ सु॒त्य॒म॑शीय ॥
पु॒शू॒नां॑ रू॒प॒म॒न्न॑स्यु र॒सो य॑शुः श्रीः॑ श्र॒य॒ता॒मु॒म॒यि॒ स्वाहा॑ ॥
(३९/४)

सुवर्णपद्महस्तां तां विष्णोर्वक्षस्थले स्थिताम् ।

त्रैलोक्यवल्लभां देवीं श्रियमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू० श्रीयै नमः श्रीयम् आ०स्था० ॥१॥

वसोद्धारापूजनम्

लक्ष्मी :-

ॐ श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्क्र्यावहारोत्रे पार्श्वे नवक्षत्राणि
रूपमुश्विनौ व्यात्तम् ॥ इष्णन्निषाणामुम्मऽइषाण
सर्वलोकम्मऽइषाण ॥

(३१/२२)

शुभलक्षणसंपन्नां क्षीरसागरसंभवाम् ।

चन्द्रस्यभगिनीं सौम्यां लक्ष्मीमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू० लक्ष्म्यै नमः लक्ष्मीम् आ०स्था० ॥२॥

धृति -

ॐ इह रतिरिह रमद्धमिह धृतिरिह स्वधृतिः स्वाहा ।

उपसृजन्धुरुणम्मात्रे धुरुणो मातरुन्ध्यन् ।

रायस्पोषमुस्मासु दीधरुत्स्वाहा ॥ (८/५१)

संसारधारणपरां धैर्यलक्षणसंयुताम् ।

सर्वसिद्धिकरीं देवीं धृतिमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू० धृत्यै नमः धृतिम् आ०स्था० ॥३॥

मेधा -

ॐ मेधाम्मे वरुणो ददातु मेधामुग्निः प्रजापतिः ॥

मेधामिन्द्रश्च वायुश्च मेधान्याता ददातु मे स्वाहा ॥ (३२/१५)

सदसत्कार्यकरणक्षमां बुद्धिविशालिनीम् ।

मम कार्ये शुभकरीं मेधामावाहयाम्यहम् ॥

वसोर्द्धारापूजनम्

ॐ भू० मेघायै नमः मेघाम् आ०स्था० ॥४॥

स्वाहा -

ॐ स्वाहा प्राणेभ्यः साधिपतिकेभ्यः । पृथिव्यै स्वाहाग्नये
स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहा वायवे स्वाहा । दिवे स्वाहा सूक्ष्माय
स्वाहा ॥ (३९/१)

प्राणायुस्वाहा पुनायुस्वाहाव्यानायुस्वाहा ।

चक्षुषेस्वाहा श्रोत्रायुस्वाहा वाचेस्वाहा मनसे स्वाहा ॥

ॐ भू०स्वाहायै नमः स्वाहाम् आ०स्था० ॥५॥

प्रज्ञा -

ॐ यत्प्रज्ज्ञानमुत चेतो धृतिश्च यज्योतिरुन्तरुमृतम्प्रजासु ॥

यस्मान्नऽऋते किञ्चन कर्म क्रियते तन्मे मनः

शिवसङ्कल्पमस्तु ॥ (३४/३)

प्रणवस्यापिजननीं रस नाग्रस्थितां सदा ।

प्रागल्भ्यदात्रीं चपलां प्रज्ञा मावाहयामहम् ॥

ॐ भू०प्रज्ञायै नमः प्रज्ञाम् आ०स्था० ॥६॥

सरस्वती -

ॐ पावुकानु सरस्वती वाजेभिर्वाजिनीवती ।

युजंघृष्ट धियावसुः ॥ (२०/८४)

प्रणवस्यैव जननी रसनाग्रस्थितां सदा ।

श्वेतपद्मासनां देवीं वाणीमावाहयाम्यहम् ॥

अथायुष्यमंत्रजपः

ॐ भू० सरस्वत्यै नमः सरस्वतीम् आ०स्था० ॥७॥

(प्रतिष्ठापन पूजनम् लाभोप्चार पूजनम्) -

अनेन पूजनेन श्रीयादिसप्तधृतमातरः प्रीयन्ताम् ॥

॥ इति गौर्यादिमातृकास्थापनप्रयोगः ॥

॥ अथायुष्यमंत्रजपः ॥

जलमादाय - ततः करिष्यमाण कर्मणि आयुष्याभिवृद्धियर्थं

ब्राह्मण द्वारा अथायुष्यमंत्र जप कर्माहं करिष्ये

विप्रा हस्ते अक्षतान् गृहीत्वा ॥

ॐ आयुष्यं वृद्धस्य ऽ रायस्पोषुमौ भिदम् ॥

इदं हिरण्यं वृद्धैस्वज्जैत्रायाविंशतादु माम् ॥ (३४/५०)

न तद्वक्षांसि न पिशाचास्तरन्ति देवानामोजः प्रथमजं ह्येतत्

। यो विभर्ति दाक्षायुणं हिरण्यं स देवेषु कृणुते दीर्घमायुः

स मनुष्येषु कृणुते दीर्घमायुः ॥ (३४/५१)

यदा बद्धन्दाक्षायुणा हिरण्यं शतानीकाय सुमनुस्यमानाः ॥

तन्मुऽआबद्धामि शतशारदायायुष्माञ्जुरदष्टिष्वथाम् ॥

(३४/५२)

रोगानशेषानपहंसि तुष्टा रुष्टा तु कामान् सकलानभीष्टान् ।

त्वामाश्रितानां न विपन्नराणां । त्वामाश्रिता ह्याश्रयतां प्रयान्ति ॥

एतत्कृतं यत्कदनं त्वयाऽद्य धर्मद्विषां देवि! महासुराणाम् ॥

नान्दीश्राद्धप्रयोगः

रूपैरनेकैर्बहुधाऽऽत्ममूर्तिम् । कृत्वाम्बिके तत्प्रकरोति काऽन्या ॥
 विद्यासु शास्त्रेषु विवेकदीपे ष्वाद्येषु वाक्येषु च का त्वदन्या ।
 ममत्वगर्तेऽतिमहान्धकारे बिभ्रामयत्येतदतीव विश्वम् ॥
 रक्षांसि यत्रोग्रविषाश्च नागा यत्राऽरयो दस्युबलानि यत्र ।
 दावानलो यत्र तथाऽब्धिमध्ये तत्रस्थिता त्वं परिपासि विश्वम् ॥
 विश्वेश्वरि ! त्वं परिपासि विश्वं विश्वात्मिका धारयसीति विश्वम्
 ।

विश्वेशवन्द्या भवती भवन्ति विश्वाश्रया ये त्वयि भक्तिनम्राः ॥
 देवि ! प्रसीद परिपालय नोऽरिभीतेर्नित्यं यथाऽसुरवधादधुनैव
 सद्यः ।
 पापानि सर्वजगतां प्रशमं नयाशुउत्पातपाकजनितांश्च महोपसर्गान्
 ॥
 आयुष्यम् आयुष्यम् आयुष्यम् आयुष्याभिवृद्धिरस्तु ॥ इत्यक्षतान्
 यजमानमूर्धि निःक्षिपेयुः ॥

॥ अथ नान्दीश्राद्धप्रयोगः ॥

(अगर माता हयात है और पिता नहि है तो जनकस्य शब्द
 जोडकर संबोधन करे जैसे गोत्राः जनकस्य पितृपितामह० ॥)

नान्दीश्राद्धप्रयोगः

(दाहिने हाथ में दूर्वा ले और बाये हाथ से आचमनी में जल लेकर दाहिने हाथ में जो दूर्वा है उसके ऊपर जल छोड़े क्रम के अनुसार दूर्वा पर पदार्थ रखते जाए जैसे पहले यव रखिये ऐसा सभी उपचार में बताया है)

आचम्य प्राणानायम्य -

क्षणदान - यवान्गृहीत्वा - (जल अर्पित करें)

(दाहिने हाथ में रखी हुई दूर्वा से प्रथम पर, यव-दूर्वा युक्त जल अर्पित करना है)

ॐ सत्य वसुसंज्ञकानां विश्वेषां देवानां नान्दी मुखानाम्
अद्यकर्तव्यप्रधान सङ्कल्पोक्तकर्माङ्गसाङ्कल्पिक
नान्दीश्राद्धे भवद्भ्यां क्षणःक्रियताम् ॥

इति यवान्निक्षिप्य ॥

(यजमान बोले) प्राप्नुवन्तु भवन्तः ॥

(ब्राह्मण प्रतिवचन दे) प्राप्नुवाव ॥

यवान्गृहीत्वा -

(दाहिने हाथ में रखी हुई दूर्वा से द्वितीय पर, यव-दूर्वा युक्त जल अर्पित करना है)

गोत्राणां नान्दीमुखानां पितृपितामहप्रपितामहानां सपत्नीकानाम्
अद्यकर्तव्यप्रधानसङ्कल्पोक्तकर्माङ्गसाङ्कल्पिकनान्दीश्राद्धे भवद्भ्यां
क्षणः क्रियताम् ॥ इति यवान्निक्षिप्य ॥

नान्दीश्राद्धप्रयोगः

(यजमान बोले) प्राप्नुतां भवन्तौ ॥

(ब्राह्मण प्रतिवचन दे) प्राप्नुवाव ॥

यवान्गृहीत्वा -

(दाहिने हाथ में रखी हुई दूर्वा से तृतीय पर, यव-दूर्वा युक्त जल अर्पित करना है)

द्वितीयगोत्राणां नान्दीमुखानां मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमाता-
महानां सपत्नीकानाम् अद्यकर्तव्यप्रधान सङ्कल्पोक्तकर्माङ्ग-
साङ्कल्पिकनान्दीश्राद्धे भवद्भ्यां क्षणः क्रियताम ॥

इति यवान्निक्षिप्य ॥

(यजमान बोले) प्राप्नुतां भवन्तौ ॥

(ब्राह्मण प्रतिवचन दे) प्राप्नुवाव ॥

पाद्यदानम् - (जल अर्पित करें)

नान्दीमुखाः सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवाः । (ॐ भूर्भुवः स्वः)

इदं वः पाद्यं पादावनेजनं पादप्रक्षालनं वृद्धिः ॥

गोत्राः पितृपितामहप्रपितामहाः सपत्नीकाः नान्दीमुखाः (ॐ

भूर्भुवः स्वः) इदं वः पाद्यं पादावनेजनं पादप्रक्षालनं वृद्धिः ॥

द्वितीयगोत्राः मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः सपत्नीकाः

नान्दीमुखाः (ॐ भूर्भुवः स्वः) इदं वः पाद्यं पादावनेजनं

पादप्रक्षालनं वृद्धिः ॥

नान्दीश्राद्धप्रयोगः

सङ्कल्पः - अद्यपूर्वोच्चरित० शुभपुण्यातिथौ कर्माङ्गत्वेन
साङ्कल्पिविधिना नान्दीश्राद्धं करिष्ये ॥

आसनदानम् - (दर्भ अथवा पुष्प का आसन अर्पित करें)

सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवा नान्दीमुखाः (ॐ भूर्भुवः स्वः) इदं
व आसनम् सुखासनं नान्दीश्राद्ध क्षणौ क्रियेताम् ।

तथैति विप्रो ॥

गोत्राः पितृपितामहप्रपितामहाः सपत्नीका नान्दीमुखाः (ॐ
भूर्भुवः स्वः) इदं आसनम् । सुखासनं ॥

द्वितीयगोत्रा मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः सपत्नीका
नान्दीमुखाः (ॐ भूर्भुवः स्वः) इदं आसनम् । सुखासनं ॥

गन्धादिदानम् - (सर्व उपचार अर्थे गन्ध पुष्प अर्पित करें)

सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवा नान्दीमुखाः (ॐ भूर्भुवः स्वः) इदं
वो गन्धाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः ॥

गोत्राः पितृपितामहप्रपितामहाः सपत्नीका नान्दीमुखाः ।

इदं वो गन्धाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः ॥

द्वितीयगोत्रा मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः सपत्नीका
नान्दीमुखाः । इदं वो गन्धाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः ॥

भोजननिष्क्रयद्रव्यदानम् - (भोजन निष्क्रिय अर्थे आमान्न

(काचु सिधुं) अथवा दक्षिणा अर्पित करें ।)

नान्दीश्राद्धप्रयोगः

सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवा नान्दीमुखाः ।

युग्मब्राह्मणभोजनपर्याप्तमन्नं वा तन्निष्क्रयीभूतम् किञ्चिद्
हिरण्यं दत्तं अमृतरूपेण वः स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः ॥

गोत्राः पितृपितामहप्रपितामहाः सपत्नीका नान्दीमुखाः ।

युग्मब्राह्मणभोजनपर्याप्तमन्नं वा तन्निष्क्रयीभूतम् किञ्चिद्
हिरण्यं अमृतरूपेण वः स्वधा संपद्यतां वृद्धिः ॥

द्वितीयगोत्रा मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः सपत्नीका
नान्दीमुखाः । युग्मब्राह्मणभोजनपर्याप्तमन्नं वा तन्निष्क्रयीभूतम्
किञ्चिद् हिरण्यं दत्तं अमृतरूपेण वः स्वधा संपद्यतां वृद्धिः ॥

सक्षीरयवमुदकदानम् - (पय-जल और यव मिश्रित करके
अर्पित करें)

नान्दीमुखाः सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवाः प्रीयन्ताम् ॥

गोत्राः पितृपितामहप्रपितामहाः सपत्नीका नान्दीमुखाः प्रीयन्ताम्
॥

द्वितीय गोत्राः मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः सपत्नीकाः
नान्दीमुखाः प्रीयन्ताम् ॥

आशीर्ग्रहणम् -

(अब यजमान ब्राह्मण द्वारा पितृ आशीर्वाद ग्रहण करे ।)

प्रथम यजमान ब्राह्मणो को विनती पूर्वक नमस्कार करें और
कहे-ॐ अघोराः पितरः सन्तु । मेरे पितृ सोम्यरूप वाले हो ।

नान्दीश्राद्धप्रयोगः

ॐ सन्त्वधोराः पितरः । ब्राह्मण आशीर्वाद देते हुए कहते हैं
की आपके पितृ देवता सोम्यरूप वाले हों ।

ॐ गोत्रन्नोऽभिवर्द्धताम् । य० मेरे कुल में वंश की वृद्धि हो ।

ॐ अभिवर्द्धतां वो गोत्रम् । ब्रा० आपके कुल वंश वृद्धि हो ।

ॐ दातारो नोऽभिवर्द्धताम् । य० मेरे कुल में धनाश्रय देने
वालों की वृद्धि हो ।

ॐ अभिवर्द्धन्तां वो दातारः । ब्रा० आपके कुल में धनाश्रय देने
वालों की वृद्धि हो ।

ॐ वेदाश्च नोऽभिवर्द्धन्ताम् । य० मेरे कुल में वेद ज्ञानादि की
वृद्धि हो ।

ॐ अभिवर्द्धन्तां वो वेदाः । ब्रा० आपके कुल में वेद ज्ञानादि
की वृद्धि हो ।

ॐ सन्ततिनोंऽभिवर्द्धताम् । य० मेरे कुल में संतति की वृद्धि
हो ।

अभिवर्द्धतां वः सन्ततिः । ब्रा० आपके कुल में संतति की वृद्धि
हो ।

ॐ श्रद्धा च नो माव्यगमत् । य० मेरे कुल में सभी अचल
श्रद्धावान् हों ।

ॐ माव्यगमद्वः श्रद्धा । ब्रा० आपके कुल में सभी अचल
श्रद्धावान् हों ।

नान्दीश्राद्धप्रयोगः

ॐ बहुदेयं च नोऽस्तु । य० मेरे कुल में सभी को इतनी द्रव्य की प्राप्ति हो के सभी को दान दे सके ।

अस्तु वो बहुदेयम् । ब्रा० आपके कुल में इतना द्रव्य मिले की दान दे सके ।

ॐ अन्नं च नो बहु भवेत् । य० मेरे कुल में अन्न का भण्डार सदा के लिए भरपूर रहें ।

ॐ भवतु वो बहून्नम् । ब्रा० आपके कुल में अन्न का भण्डार सदा के लिए भरपूर रहें ।

ॐ अतिथींश्च लभेमहि । य० हमारे यहा अतिथि को सत्कार करने का लाभ मिले ।

ॐ अतिथींश्च लभध्वम् । ब्रा० आपके कुल मे अतिथियो को सत्कार करने का लाभ मिलेगा ।

ॐ याचितारश्च नः सन्तु । य० मेरे यहा याचक आये यानी मेरे पास धन मांगने आए या कुछ भी काम के लिए आए जो याचक मेरे पास आए उनको मैं दे सकु इतना मेरे पास प्राप्त हो ।

ॐ सन्तु वो याचितारः । ब्रा० यह वचन आपका सत्य हो ।

ॐ एता आशिष सत्याः सन्तु । य० आप के द्वारा दिये गये आशीर्वचन सत्य हो ।

नान्दीश्राद्धप्रयोगः

ॐ सन्त्वेताः सत्या आशिषः । ब्रा० हमारे द्वारा दिये गये
आशिष सत्य होंगे ।

(अब नीचे तीन बार जल रखें)

दक्षिणादानम् - (द्राक्ष आमला और यव)

सत्यवसुसंज्ञकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यो नान्दीमुखेभ्यः कृतस्य
नान्दीश्राद्धस्य फलप्रतिष्ठासिद्धयर्थं द्राक्षामलकयवमूलनिष्क्रयीभूतां
दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे ॥

गोत्रेभ्यः पितृपितामहप्रपितामहेभ्यः सपत्नीकेभ्यो नान्दीमुखेभ्यः
कृतस्य नान्दीश्राद्धस्य फलप्रतिष्ठासिद्धयर्थं द्राक्षामलकयवमूल-
निष्क्रयीभूतां दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे ॥

द्वितीयगोत्रेभ्यो मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहेभ्यः सपत्नीकेभ्यो
नान्दीमुखेभ्यः कृतस्य श्राद्धस्य फलप्रतिष्ठासिद्धयर्थं
द्राक्षामलकयवमूलनिष्क्रयीभूतां दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे ॥

‘नान्दीश्राद्धं संपन्नम्’ । इति ब्राह्मणान् प्रार्थयेत् ‘सुसंपन्नम्’ इति
ब्राह्मणाः प्रति वदेयुः ॥

ॐ पितृभ्यः स्वधायिभ्यः । स्वधानमः पितामहेभ्यः
स्वधायिभ्यः स्वधा नमः प्रपितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा
नमः । अक्क्षन्पिस्त्रोमीमदन्त पितरोतीतृपन्त पितरुः पितरुः
शुन्धध्वम् ॥ (१९/३६) पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
मातामहस्तत् पिता च प्रयच्छन्तु सुमंगलम् ॥

नान्दीश्राद्धप्रयोगः

विसर्जन-

ॐ वाजैवाजेवत वाजिनो नो धनेषु विष्प्राऽअमृताऽऋतज्ञाः ।

अस्य मद्धः पिबत मादयद्धन्तुषा यात पुथिभिर्देवयानैः ॥

(९/१८)

अनुव्रज्य - (जल कि प्रदक्षिणा करे ।)

ॐ आ मा वाजस्य प्रसुवो जंगम्यादेमे द्यावापृथिवी विश्वरूपे ।

आ मा गन्ताम्पितरा मातरा चा मा सोमोऽअमृतत्वेन गम्यात्

॥ (९/१९)

जलमादाय -

अनेन नान्दीश्राद्धकर्मकृतेन नान्दीमुख पितरः प्रियन्ताम्

जलमादाय -

मयाऽऽचरितेऽऽस्मिन्साङ्कल्पिकनान्दीश्राद्धे न्यूनातिरिक्तो यो

विधिः स उपविष्टब्राह्मणानां वचनात् श्रीनान्दीमुख प्रसादाच्च सर्वः

परिपूर्णोऽस्तु इति भवन्तो ब्रुवन्तु ॥ अस्तु परिपूर्णः ॥ इति ॥

॥ इति नान्दीश्राद्धप्रयोगः ॥

आचार्यादिऋत्विग्वरणम्

॥ आचार्यादिऋत्विग्वरणम् ॥

अथ अर्घ्यवन्दनम् -

एकस्मिन ताम्रपात्रे, कांस्यपात्रे वा शरावे आपः क्षीरं कुशाग्राणि दधि चन्दनम् अक्षताः दूर्वा सर्षपाश्चेत्यष्ट- द्रव्याणि निक्षिप्य। एक कांस्य पात्र में जल, दुग्ध, दर्भ, दही, चंदन, चावल, दुर्वा, सर्षप रखे उसके उपर दुसरा कांस्य पात्र अधोमुख रख कर रक्तसूत्र से वेष्टन करे इस तरह अर्घ्य का निर्माण करे ।

पात्रान्तरेण पिधाय रक्तसूत्रेण संवेष्टय तत् साचार्यविप्राः

(आचार्य और विप्र तीन बार ॐ पुण्याहं शब्द का उच्चारण करे ।) पुण्याहमिति त्रिवन्दन्तः ।

(यजमान के हाथ में अर्घ्य पात्र दे ।) यजमानहस्ते दद्युः ।

(पत्नी के हाथ में स जल कलश दे ।) पत्नीहस्ते कलशं च दद्युः ॥

(पति-पत्नी अपने आसन पर खड़े रहे और पति का मुख (यजमान) उत्तर की तरफ रहे, पत्नी का मुख पूर्व की ओर रहे इस तरह खड़े रहे ।)

सपत्नीको यजमानः स्वासनादुत्थाय ब्राह्मणान्प्रार्थयेत् -

ब्राह्मणप्रार्थना -

आयुरारोग्यपुत्रादि - सुखश्रीप्राप्तये मम ।

आचार्यादिकृत्विग्वरणम्

आपद्विघ्नविनाशाय शत्रुबुद्धिक्षयाय च ॥

विशेष काम्य होमे न सहितं समिदादीभि ।

सग्रहमख होमात्मक अमुककर्मणि यूयम् प्रसिदथ ॥

स्वागतं वो द्विज श्रेष्ठा मदनुग्रहकारकाः ।

अयमर्घ इदं पाद्यं भवद्भिः प्रतिगृह्यताम् ॥

(ब्राह्मण उच्चारण करे)

अन्यः कश्चिद् ब्राह्मणः वदति-

(ब्राह्मण बोले)

अर्घोऽर्घोऽर्घः ।

यजमानो वदेत्-

(अब यजमान बोले)

प्रतिगृह्यताम् ।

इत्युक्त्वा ब्राह्मणहस्ते तदग्रे वा अर्घं स्थापयेत् ॥ (यजमान

अर्घ्य पात्र को विप्रच (आचार्य) के हाथ में प्रदान करे

अथवा विप्र (आचार्य) के सामने रखे इसके पश्चात् विप्र

(आचार्य बोले) प्रतिगृह्णामी ॥ इति विप्रा वदेयुः ॥

आचार्यादिकृत्विग्वरणम् -

(यजमान के दाहिने हाथ में पूगीफल रखकर बाएं हाथ को

हृदय पर रखे ।) यजमानः हस्ते पूगीफलं गृहीत्वा विप्रस्य

दक्षिणजानुमालभ्य वदेत् -

आचार्यादिऋत्विग्वरणम्

(संकल्प करके **आचार्य का वरण करे** । गोत्रोच्चार करे ॥)

आचार्यवरण -

अमुकगोत्रोऽमुकप्रवरोऽमुकशाखाध्यायीअमुकशर्मा (वर्मा/गुप्तः)
यजमानोऽहं (सपत्नीकोऽहम्)अमुकगोत्रममुकप्रवरं अमुकवेदा
अमुक शाखाध्यायिन अमुकशर्माणं अस्मिन् अमुकयागकर्मणि
आचार्यं त्वामहं वृणे इति वदन् अक्षतान्ब्राह्मणहस्ते दद्यात् ।
ततो विप्रो यजमानेन दत्तानक्षतान्गृह्णित्वा 'वृतोऽस्मी' ति वदेत्॥
ॐ वृतेन दीक्षामाप्नोति दीक्षयाप्नोति दक्षिणाम् ॥
दक्षिणा श्रुद्धामाप्नोति श्रुद्धया सुत्यमाप्न्यते ॥ (१९/३०)
(आचार्य की पूजा करे) ततो यजमानो वृतायाचार्याय एतत्ते
पाद्यं पादावनेजनं पादप्रक्षालनम् एष तेऽर्घः ॥ इति हस्ते अर्घं
च दत्वा गन्धादिभिस्तं संपूज्याचारात्रक्तसूत्रेणाचार्यहस्ते
कङ्कणबन्धनं कुर्यात् ॥ ॐ यदाबन्धन्दावक्षायुणा हिरण्यं
शुतानीकाय सुमनुस्यमानाः ॥ तन्मुऽआबन्धामि
शुतशारदायायुष्माञ्जुरदष्टिष्वेथासम् ॥ (३४/५२)

आचार्य - प्रार्थना

आवाहयाम्यहं विप्राचार्यं यज्ञकारिणम् ।

पुराणन्यायमीमांसाधर्मशास्त्रार्थपारगम् ॥

आचार्यस्तु यथा स्वर्गे शक्रादिनां बृहस्पतिः ।

यज्ञेऽस्मिन्नाचार्य स्त्वं तथा भव ॥

आचार्यादिऋत्विग्वरणम्

यावत्कर्म समाप्येत ताव त्वमाचार्यो भव ॥

आचार्यो वदेत् - भवामि

प्रारब्धस्त्वप्रसादेन निर्विघ्नं मे भवित्विति ।

ॐ बृहस्स्पतेऽअति यदर्थ्योऽअर्हाद्युमद्भिभाति क्रतुमुञ्जनेषु ।

यद्दीदयच्छवसऽऋतप्रजातु तदुस्ममासु द्रविणन्धेहि चित्रम् ॥

(२६/३)

ततो ब्रह्माणं वृणुयात् -

यजमानः

साक्षतेन पाणिना विप्रस्य दक्षिणंजानु आलभ्य स्वगोत्रोच्चार
पूर्वकम् 'अमुकगोत्रोत्पन्नम् अमुकप्रवरान्वितं शुक्लयजुर्वेदान्तर्गत
बाजिमाध्यन्दिनीयशाखाध्यायिनम् अमुकशर्माणं ब्राह्मणम्
अस्मिन्सग्रहमख_____ कर्मणिब्रह्मत्वेनत्वामहंवृणे'

इत्युक्त्वाविप्रहस्तेऽक्षतान्दद्यात् । अक्षतानादाय 'वृतोऽस्मी'
तिविप्रोवदेत् ॥

ॐ वृतेन दीक्षामाप्नोति दीक्षयाप्नोति दक्षिणाम् ॥

दक्षिणा श्रुद्धामाप्नोति श्रुद्धया सुत्त्यमाप्न्यते ॥ (१९/३०)

यजमानः वृताय ब्रह्मणे एतते पाद्यं पादप्रक्षालनम् एषतेऽर्घः

इत्युक्त्वा हस्ते अर्घदत्त्वागन्धादिभिस्तंसंपूज्यतस्य हस्ते

कङ्कणबन्धनं कुर्यात् ॥ ॐ यदाबन्धन्दावक्षायुणा० ॥ ततः

आचार्यादिऋत्विग्वरणम्

प्रार्थयेत् ॥ यथा चतुर्मुखो ब्रह्मा सर्वलोक पितामहः । तथात्वं
ममयज्ञेऽस्मिन्ब्रह्माभव द्विजोत्तम ॥ 'भवामी'तिविप्रोवदेत् ।
ॐ ब्रह्मं यज्ञानम्प्रथमम्पुरस्ताद्वि सीमृतः सुरुचौ द्वेनऽआवहः ॥
स बुध्याऽउपमाऽअस्य विष्टाः सुतश्च योनिमसंतश्च द्विवः ॥

(१३/३) ततः कर्मणो निर्विघ्नतासिद्धयर्थंगणपतिमंत्र जपार्थ
गाणपत्यंवृणुयात् ॥

यजमानः साक्षतेन पाणिना विप्रस्य दक्षिणंजानु आलभ्य
स्वगोत्रोच्चार पूर्वकम् 'अमुकगोत्रोत्पन्नम् अमुकप्रवरान्वितं
अमुकवेदशाखाध्यायिनम् अमुकशर्माणं ब्राह्मणम्
अस्मिन्सग्रहमख _____ कर्मणि गाणपत्यत्वेनत्वामहंवृणे'
इत्युक्त्वाविप्रहस्तेऽक्षतान्दद्यात् । अक्षतानादाय
'वृतोऽस्मी'तिविप्रोवदेत् ॥

ॐ वृतेन दीक्षामाप्नोति दीक्षयाप्नोति दक्षिणाम् ॥

दक्षिणा श्रुद्धामाप्नोति श्रुद्धया सुत्यमाप्न्यते ॥ (१९/३०)

यजमानो 'वृतायगाणपत्याय एततेपाद्यं पादप्रक्षालनम्' एषतेऽर्घः
इत्यर्घं हस्ते दत्त्वागन्धादिभिस्तं संपूज्य तस्यहस्ते कङ्कणबन्धनं
कुर्यात् ॥ ॐ यदाबन्धन्दावक्षायुणा० ॥ ततो यजमानः प्रार्थयेत्
॥ वाञ्छितार्थफलावाप्त्यतोऽसिसुरासुरैः ॥

निर्विघ्नंक्रतुसंसिद्धयैत्वामहंगणपंवृणे ॥

आचार्यादिऋत्विग्वरणम्

हरिः ॐ गुणानान्त्वा गुणपतिं हवामहे प्रियाणान्त्वा
प्रियपतिं हवामहे निधीनान्त्वा निधिपतिं हवामहे वसो मम
॥ आहमंजानि गर्भुधमा त्वमंजासि गर्भुधम् ॥ (२३/१९)

सदस्यवरणम् ॥ यजमानः

साक्षतेन पाणिना विप्रस्य दक्षिणंजानु आलभ्य
स्वगोत्रोच्चारपूर्वकम् 'अमुकगोत्रोत्पन्नम् अमुकप्रवरान्वितं
अमुकवेदशाखाध्यायिनम् अमुकशर्माणंब्राह्मणम्
अस्मिन्सग्रहमख _____ कर्मणि सदस्यत्वेनत्वामहंवृणे' इत्युक्त्वा
विप्रहस्तेऽक्षतान्दद्यात् । नादाय 'वृतोऽस्मी'तिविप्रोवदेत् ॥
ॐ वृतेनं० ।

ततो यजमानो वृताय सदस्याय एतत्तेपाद्यं पादप्रक्षालनम्,
एषतेऽर्घ'इत्यर्घहस्तेदत्वागन्धादिभिस्तंसंपूज्य तस्यहस्ते
कङ्कणबन्धनं कुर्यात् ॥ ॐ यदाबन्धन्दावक्षायुणा० ॥ ततो
यजमानः प्रार्थयेत् ॥ कर्मणा मुपदेष्टारं सर्वकर्म विदुत्तमम् ।
कर्मिणं वेदतत्त्वज्ञं सदस्यं त्वा महंवृणे ॥

ॐ सदसुस्पतिमद्भुतम्प्रियमिन्द्रस्य काम्म्यम् ॥

सुनिम्मेधामयासिषुं स्वाहा ॥ वृतोऽस्मि ॥ (३२/१३)

यजमानः साक्षतेन पाणिना विप्रस्य दक्षिणंजानु आलभ्य
स्वगोत्रोच्चारपूर्वकम् 'अमुकगोत्रोत्पन्नम् अमुकप्रवरान्वितं

आचार्यादिऋत्विग्वरणम्

अमुकवेदशाखाध्यायिनम् अमुकशर्माणंब्राह्मणम्
 अस्मिन्सग्रहमख_____ कर्मणि सर्वोपद्रष्टत्वेनत्वामहंवृणे
 'इत्युक्त्वा विप्रहस्तेऽक्षतान्दद्यातनादाय 'वृतोऽस्मी'तिविप्रोवदेत् ॥
 ॐ व्रुतेनं० । यजमानो 'वृतायएतत्तेपाद्यं पादप्रक्षालनम्,
 एषतेऽर्घ' इत्यर्घहस्तेदत्वागन्धादिभिस्तंसंपूज्य तस्य हस्ते
 कङ्कणबन्धनं कुर्यात् ॥ ॐ यदाबन्धन्दावक्षायुणा० ॥ ततो
 यजमानः प्रार्थयेत् ॥

भगवन् सर्वकर्मज्ञ सर्वधर्मभूतां वर ।

_____ मम यज्ञेऽस्मिन्नुपद्रष्टा भव द्विज ॥

॥ ततो अष्टौ द्वारपालान वृणुयात् ॥

तत्र पूर्वद्वारे होमकाले ऋग्वेदस्य सूक्त जपार्थं द्वौ ऋग्वेदिनो
 विप्रो वृणुयात् ॥

अद्यअस्मिन्सग्रहमख_____ कर्मणि एभिः वरुण द्रव्यैः

अमुकगोत्रं अमुकप्रवर ऋग्वेदान्तर्गतामुकशाखाध्यायिनम्

अमुकशर्माणं ब्राह्मणम् त्वां अहं वृणे ।

त्वामहंवृणे इत्युक्त्वा पूगीफलं दद्यात् पूगीफलं गृहीत्वा विप्रो
 वदेत् ॐ वृतोऽस्मि ॥

ॐ व्रुतेनं० ॥ वृत्ताय एतत्ते पाद्यं० ॥ एष तेऽर्घः ।

ॐ अग्नि मिले पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम्

होतारं रत्नधातमम् एवं द्वितीयं वृणुयात् ॥ इत्यनेन गन्धादिभिः

आचार्यादिऋत्विग्वरणम्

सम्पूज्य कङ्कणबन्धनम् ॐ यदाबन्ध० ॥

ततो दक्षिणद्वारे यजुर्वेदस्य सूक्तजपार्थे द्वयोर्विप्रयोर्वरणम्

अद्यअस्मिन्सग्रहमख _____ कर्मणि एभिः वरुण द्रव्यैः

‘अमुकगोत्रोत्पन्नम् अमुकप्रवर अमुकवेद अमुकश० दक्षिण द्वारे यजुर्वेद सूक्त जपार्थे त्वां अहं वृणे’ ।

त्वामहंवृणे इत्युक्त्वा पूगीफलं दद्यात् पूगीफलं गृहीत्वा विप्रो वदेत् ॐ वृतोऽस्मि ॥

ॐ व्रुतेन० ॥ वृत्ताय एतत्ते पाद्यं० ॥ एष तेऽर्घ्यः ॥

इषे त्वोर्जे त्वां वायवं स्थ देवो वंः सविता प्रार्पयतु

श्रेष्ठतमायु । कर्मणु ऽआप्यायद्धमग्ध्याऽइन्द्राय

भागम्प्रजावतीरनमीवाऽअयुक्ष्मा मा वं स्तेनऽईशतु माघशं सो

द्धुवाऽअस्मिन्नोपतौ । स्यात बुद्धीर्ध्वजमानस्य पुशून्याहि ॥

(१/१)

इत्यनेन गन्धादिभिः सम्पूज्य कङ्कणबन्धनम् ॐ यदाबन्ध० ॥

ततः पश्चिमद्वारे सामवेद सूक्त जपार्थे द्वयोर्विप्रयोर्वरणम् कुर्यात्

अद्यअस्मिन्सग्रहमख _____ कर्मणि एभिः वरुण द्रव्यैः

‘अमुकगोत्रोत्पन्नम् अमुकप्रवर अमुकवेद अमुकश० दक्षिण द्वारे सामवेद सूक्त जपार्थे त्वां अहं वृणे’ ।

त्वामहंवृणे इत्युक्त्वा पूगीफलं दद्यात् पूगीफलं गृहीत्वा विप्रो

वदेत् ॐ वृतोऽस्मि ॥ ॐ व्रुतेन० ॥ वृत्ताय एतत्ते पाद्यं० ॥ एष

आचार्यादिऋत्विग्वरणम्

तेऽर्घः ॥ अग्न आ याहि वीतये गृणानो हव्यदातये नि होता
सत्सि बर्हिषि । इत्यनेन गन्धादिभिः सम्पूज्य कङ्कणबन्धनम्
ॐ षदाबन्ध० ॥

ततः उत्तरद्वारेऽथर्ववेद सूक्त जपार्थे द्वयोर्विप्रयोर्वरणम् कुर्यात्
अद्यअस्मिन्सग्रहमख _____ कर्मणि एभिः वरुण द्रव्यैः
'अमुकगोत्रोत्पन्नम् अमुकप्रवर अमुकवेद अमुकश० दक्षिण द्वारे
अथर्ववेद सूक्त जपार्थे त्वां अहं वृणे' ।

इत्युक्त्वा पूगीफलं दद्यात् पूगीफलं गृहीत्वा विप्रो वदेत् ॐ
वृतोऽस्मि ॥ ॐ व्रुतेन० ॥ वृत्ताय एतत्ते पाद्य० ॥ एष तेऽर्घः ॥
ॐ शन्नो देवीरुभिष्टृयुऽआपो भवन्तु पीतये ॥ शंय्योरुभिस्त्रवन्तु
नः ॥ (३६/१२) इत्यनेन गन्धादिभिः सम्पूज्य कङ्कणबन्धनम्
ॐ षदाबन्ध० ॥

एवंद्वितीयमपिविप्रंवृणुयात् ॥

ततो जपार्थं होमार्थं वा ब्राह्मणानां वरणम् ॥

यजमानः साक्षतेन पाणिना विप्रस्य दक्षिणं जानु आलभ्य स्वगोत्रोच्चारपूर्वकम्

“अमुकगो० अमुकप० अमुकवेद० अम्मुकश० अस्मिन्सग्रहमख _____
_ कर्मणि जपार्थं होमार्थं वा ऋत्विक्त्वेन त्वामहं वृणे ”

इत्युक्त्वा विप्रहस्तेऽक्षतान्दद्यात् ॥ 'वृतोऽस्मी'ति विप्रो वदेत् ॥

वरणश्राद्धम्

ॐ व्रुतेन० । यजमानो वृताय एतत्तेपाद्यं पादप्रक्षालनम्,
एषतेऽर्घ्यं इत्यर्घ्यहस्ते दत्वा गन्धादिभिस्तं संपूज्य तस्य हस्ते कङ्कणबन्धनं
कुर्यात् ॥ ॐ यदा बन्ध० ॥ ततः प्रार्थयेत् ।

भगवन्सर्वधर्मज्ञसर्वशास्त्रविशारद ॥ _____

शैवयज्ञेऽस्मिन् ऋत्विक्त्वं मे प्रभो भव ॥

एवं होमार्थं जपार्थं वा यावत्सङ्ख्याकानाम् ऋत्विजां प्रयोजनं तावत्संख्या
कान् ऋत्विजो वृणुयात् ॥

॥ इति आचार्यादि ऋत्विग्वरणप्रयोगः ॥

॥ अथ वरणश्राद्धम् ॥

आचाम्य - प्राणानायम्य यजमानो हस्ते जलं गृहीत्वा देशकालौ
सङ्कीर्त्य ब्राह्मणानां वरणश्राद्धं करिष्ये इति संकल्प्य ततो
दिग्बन्धनं कुर्यात् ।

स्वस्ति नुऽइन्द्रो बृद्धश्च वाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः ।
स्वस्ति नुस्तार्क्ष्योऽरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥
(२५/११)

पुनर्हस्ते जलं गृहीत्वा । 'वरण श्राद्धोपहाराः शुचयो भवन्तु'
इतितेन जलेन वरणश्राद्धोपहाराणां प्रोक्षणं कुर्यात् ॥

पुनर्जलं गृहीत्वा । "आचार्यादिभ्यः सर्वेभ्यः ऋत्विग्भ्य इदमासनम्
। आचार्यादिभ्यः सर्वेभ्यः ऋत्विग्भ्य दत्तानि दास्यमानानि

वरणश्राद्धम्

गन्धमाल्यादीनि वस्त्रयुग्मोपवीत कुण्डलमुद्रिका
केयूराङ्गदकंठाभरणादीनियथादैवतानि (तनिष्क्रयद्रव्यंवा) स्वाहा
संपद्यन्तां न मम् ।

पुनर्जलमादाय । ‘कर्मणःआसमाप्ति दास्यमानानि सिद्धान्नानि
आमान्नानि वा आचार्यादिभ्यः सर्वेभ्यः ऋत्विग्भ्यः स्वाहा संपद्यन्तां
न मम्’ ॥ पुनर्जलंगृहीत्वा । ‘अस्य वरण श्राद्धस्य
साङ्गतासिद्धयर्थं यथाशक्ति गोनिष्क्रयीभूतं द्रव्यम् आचार्यादिभ्यः
सर्वेभ्यः ऋत्विग्भ्यः स्वाहा संपद्यतां न मम्’ ॥

ततोयजमानः करसंपटौ कृत्वा वदेत् ॥

यस्य विप्रस्य यो भागः सतेन प्रतिगृह्यताम् । पुनः प्रार्थयेत् ॥
“अस्य ऋत्विग्वरणविधेर्यन्यूनातिरिक्तं तत्सर्वं गणेशाम्बिकयोः
प्रसादाद्भवतां ब्राह्मणानां वचनाच्च परिपूर्णमस्तु ॥” ‘अस्तु
परिपूर्णमि’ति सर्वे ऋत्विजः प्रतिबूयुः ॥

(यजमान भाले स्वस्ति तिलकं कुर्यात् ।)

स्वस्ति नुऽइन्द्रो बृद्धश्च्रवाः स्वस्ति नः पुषा विश्ववेदाः ।
स्वस्ति नुस्ताक्षर्योऽरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥

(२५/११)

इतिसपत्नीकस्य यजमानस्य भाले तिलकं कुर्यात् ॥

तत आचारात् यजमानस्य दक्षिणहस्ते ।

वरणश्राद्धम्

ॐ यदाबन्धन्दावक्षायुणा हिरण्यं शुतानीकाय सुमनुस्यमानाः

॥ तन्मुऽआबन्धामि शुतशारदायायुष्माञ्जुरदष्टिष्वेथासम् ॥

(३४/५२)

॥ इतिकङ्कणबन्धनम् ॥

तथैव । यजमानपत्न्याः वामहस्ते कङ्कणबन्धनम् -

ॐ तंपत्नीभिर्नुगच्छेम देवाः पुत्रैर्भ्रातृभीरुत वा हिरण्यैः ।

नाकङ्गुभ्यानां सुकृतस्य लोके तृतीयं पुष्टेऽअधि रोचने दिवः ॥

(१५/५०)

इति मंत्रेण यजमान पत्न्या वामहस्ते कङ्कणबन्धनं कुर्यात् ॥

तत आचार्यो यजमानमूर्धनि -

ॐ काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ती परूषुः परूषुस्परि ।

एवानो दूर्वे प्रतनु सुहस्रेण शुतेन च ॥ (१३/२०)

इति मंत्रेण दूर्वया मार्जनं कुर्यात् ॥ ततो यजमानो

ॐ दुधिक्रावणोऽअकारिषञ्जिष्णोरश्वस्य वृजिनः ।

सुरभि नो मुखां करुत्प्र णुऽआयूँषि तारिषत् ॥ (२३/३२)

इति मंत्रेण दधिवन्दनं कुर्यात् ॥ आचार्यः

ॐ याः फुलिनीर्ष्याऽअफुलाऽअपुष्पा याश्च पुष्पिणीः ॥

बृहस्पतिं प्रसूतास्तानो मुञ्चन्त्वहं हंसः ॥ (१२/८९)

इति मंत्रेण यजमानाय फलसमर्पणं कुर्यात् ॥

॥ इति वरणश्राद्धम् ॥

मधुपर्काचन प्रयोगः

॥ मधुपर्काचन प्रयोगः ॥

(दर्भ की २५ सलाकाओ से विष्टर बनाए)

(ताम्र पात्र मे जल भरके रखे)

(अर्घ्य बनाये) (कमण्डल मे जल भरके रखे)

(कांस्य पात्र मे मधुपर्क बनाये)

जलमादाय - (आचमनी में जल लेकर उक्त संकल्प करे)

संकल्पः - अद्येत्यादि पूर्वोच्चारित् एवं गुण विशेषेण
विशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ अस्मिन् अमुककर्मणि वृत्तानां
आचार्यादिनां सर्वेषाम् ऋत्विजां मधुपर्केणार्हणं करिष्ये ।
यजमान स्वयं बैठकर सभी विप्रों को पंक्ति बद्ध बैठा दे

यजमानो वदेत् -

(यजमान बोलता है) -

ॐ साधु भवन्त आसताम् ॥

(क्या आप सुख पूर्वक बैठे ?)

अर्च्यो वदेयुः -

(ब्राह्मण बोलते हैं)-

ॐ साधु वयमास्महे ॥

(हा हम सुख पूर्वक बैठे ।)

यजमानो वदेत् -

मधुपर्काचन प्रयोगः

ॐ अर्चयिष्यामो भवतः ॥

(क्या हम आपका अर्चन करे ?)

अर्च्या वदेयुः -

ॐ अर्चय ॥

(हा अर्चन करिये ।)

तत आचार्यो वा अन्यः कश्चिद्विप्रो वदेत् - (आचार्य अथवा
दुसरे कोई विप्र बोलते है ।) विष्टराः विष्टराः विष्टराः ॥

यजमानो वदेत् -

प्रतिगृह्यन्ताम् ॥

(आप प्रतिग्रहण करिये ।)

अर्च्या वदेयुः -

प्रतिगृहीमः ॥

(हा हम प्रतिग्रहण करते है ।)

(यजमान के द्वारा दिया गया विष्टर ब्राह्मण स्वीकार करे)

इत्युक्त्वा (यह बोलकर) पाणिभ्याम् उदगग्रान् विष्टरानसर्वे
प्रतिगृहीयुः ॥

(जिसका अग्र भाग जल से परीप्लुत है ऐसा विष्टर सर्व विप्र
ग्रहण करे उसके बाद विप्र अपने-अपने हाथ में जल ग्रहण
करके विनियोग करे) अर्च्याः स्वस्वहस्ते जलमादाय-

मधुपर्काचन प्रयोगः

वर्ष्मोस्मीत्यस्य अथर्वणऋषिः अनुष्टुप्छन्दः विष्टरो देवता
विष्टरोपवेशने विनियोगः ॥

ॐ वर्ष्मोऽस्मिसमानानामुद्यतामिवसूर्यः ।

इमन्तमभितिष्ठामियोमाकश्चामिदासति ॥

इतिमन्त्रान्ते उदगग्रं विष्टरमुभाभ्यां पाणिभ्यां स्वेस्वे आसने निधाय तदुपरि
उपविशेयुः ॥ (यजमान के द्वारा दिया गया विष्टर दोनों हाथों
से लेकर अपने-अपने आसन पर स्थापित करना है । पुनः
सभी विप्रों को आसन ग्रहण करना है ।)

ततः अर्चकादपरः कश्चिद्विप्रो वदेत् - (जो विप्र अर्चनरत है उन
विप्रों से पर अन्य विप्र बोलेगा ।)

पादार्थमुदकानि पादार्थमुदकानि पादार्थमुदकानि ॥

यजमानः कोष्णोदकेन पूरितानि ताम्रमयानि पाद्यपात्राणि गृहीत्वा ।
ब्रूयात् - (अब यजमान जल से पूरित ताम्रमय पात्र को हाथ
में लेकर बोलता है ।) प्रतिगृह्यन्ताम् ॥

(आप इसे ग्रहण करें ।)

अर्च्यावदेयुः -

प्रतिगृह्णीमः ॥

(हा हम ग्रहण करते हैं ।)

इत्युक्त्वा (यह बोलकर) यजमानहस्तात्पाद्यपात्राणि

मधुपर्काचन प्रयोगः

(यजमान के हाथों से पाद्य पात्र को ग्रहण करे ।)

प्रतिगृहीयुः ।

(अब सभी विप्र अपने-अपने दक्षिण हस्त में जल लेकर विनियोग करे ।) **अर्च्याःस्वस्वहस्तेजलमादाय -**

विराजोदोहोसीत्यस्यप्रजापतिर्ऋषिःआपोदेवतायजुश्छन्दःपादप्रक्षालनेविनियोगः ॥

ॐ विराजोदोहोऽसिविराजोदोहमशीयमयिपाद्यायैविराजोदोहः ॥
इत्यनेनस्वयमेवस्वंस्वंदक्षिणंपादंप्रक्षाल्यमन्त्रावृत्यावामंप्रक्षालयेयुः
॥

(उपर के मंत्र को बोलकर दक्षिणपाद का प्रक्षालन करे वही मंत्र पुनः बोलकर वामपाद का प्रक्षालन करे ।)

अथ द्वितीयपद्यविष्टरप्रदानम् -

अर्चकादन्यः कश्चिद्विप्रो वदेत् - (जो विप्र अर्चनरत है उन विप्रों से पर दूसरा अन्य विप्र बोलेगा ।)

विष्टराः विष्टराः विष्टराः ॥

यजमानो वदेत् -

प्रतिगृह्यन्ताम्

(आप इसे ग्रहण करे)

अर्च्या वदेयुः -

प्रतिगृहीमः ॥

मधुपर्काचन प्रयोगः

(हा हम ग्रहण करते है)

इत्युक्त्वा (यह बोलकर) पाणिभ्याम् उदगग्रान्विष्टरान्सर्वे
प्रतिगृहीयुः ॥ (अब दोनो हस्त कमलो से विप्र विष्टर का ग्रहण
करे और अपने-अपने हाथ में जल ग्रहण करके विनियोग करे
।)

अर्च्याः स्वस्वहस्ते जलमादाय - वर्ष्मोस्मीत्यस्य अथर्वणऋषिः
अनुष्टुप्छन्दः विष्टरो देवता विष्टरस्य पादयोरघस्तान्निधाने
विनियोगः ॥

ॐ वर्ष्मोऽस्मिसमानानामुद्यतामिवसूर्यः ।

इमन्तमभितिष्ठामियोमाकश्चामिदासति ॥

अथार्घः -यजमानादन्यःकश्चिद्विप्रः वदेत् -

(अन्य विप्र बोलता है ।) **अर्घाःअर्घाःअर्घाः ॥**

यजमानोगन्धपुष्पयवाक्षतकुशतिलशुभ्रसर्षपदून्वितानिजलपूरिता
निअर्घपात्राणि गृहीत्वावदेत् -

(अब यजमान गन्ध-पुष्प-यव-अक्षत-कुश-तील-सर्षप-दुर्वान्वित
जलपूरित अर्घ्य पात्रो का ग्रहण करके बोले ।) **प्रतिगृह्यन्ताम्**
॥

(आप इसे ग्रहण करे ।)

अर्च्याविनियोगंकुर्युः- (विप्र हाथ मे जल लेकर संकल्प करे ।
) आपस्थेतिमंत्रस्यप्रजापतिर्ऋषिः

मधुपर्काचन प्रयोगः

यजुश्छन्दः आपो देवताः समुद्रं वदत्यस्य अथर्वण ऋषिः अनुष्टुप् छन्दः आपो देवताः क्रमेण अर्धग्रहणे अर्घाभिमंत्रणे च विनियोगः ॥

ॐ आपस्थयुष्माभिः सर्वान् कामान वामवानि ॥

इति मंत्रं पठित्वा वदेयुः :- (यह मंत्र के पाठ पूर्ण होने के बाद ब्राह्मणों को बोलना है ।) **प्रतिगृहीमः** ॥ (हा हम स्वीकार करते हैं ।) **इत्युक्त्वा** (यह बोलकर)
स्वं स्वमर्धमादाय मस्तकपर्यन्तं नीत्वा शिरसाऽभिवन्धनि नयन् (नामयन्) अभिमंत्रयेयुः :- (सभी विप्र अपना-अपना अर्घ्य पात्र ग्रहण कर अपने दोनों हाथों से अर्घ्य पात्र को लेकर मस्तक से लेकर नाभी पर्यन्त अभिवन्दन करके यथावत् उसे प्रतिस्थापित करे ।)

ॐ समुद्रं वः प्रहिणोमि स्वां योनिमभिगच्छत ।

अरिष्टाऽअस्माकं वीरामापरासेचि मत्पयः ॥

अथाचमनीयदानम्-अर्चकादन्यः कश्चिद्विषो वदेत्-

(जो विप्र अर्चनरत है उन विप्रों से पर अन्य विप्र बोलेगा ।

) **आचमनीयानि आचमनीयानि आचमनीयानि ॥**

यजमानो वदेत् -

प्रतिगृह्यन्ताम् ॥

(आप इसे ग्रहण करे ।)

अर्च्यावदेयुः-प्रतिगृहीमः ॥

मधुपर्काचन प्रयोगः

इत्युक्त्वा (यह बोलकर)

यजमानहस्तात् आचमनीयपात्राणि दक्षिणहस्तेन प्रतिगृह्य वामहस्ते कृत्वा स्वस्वहस्ते जलमादाय - (अब जो आचमन पात्र है उसे विप्र अपने-अपने दक्षिणहस्त में ग्रहण करके अपने-अपने वामहस्त में रख दे और दक्षिणहस्त से जल लेकर विनियोग करे ।)

आमागन्यशसेति मंत्रस्य परमेष्ठी ऋषिः बृहती छन्दः आपो देवता
आचमने विनियोगः ॥

ॐ आमागन्यशसासं सृजवर्चसा ॥

तं मा प्रियं प्रजानामधिपतिं पशूनामरिष्टिन्तनूनाम् ॥

इति मन्त्रान्ते

वामहस्तस्थितपात्राञ्जलं स्वस्वदक्षिणचुलुके गृहीत्वा सकृदाचम्य तेनैव जलेन द्विस्तूष्णीमाचामेयुः ॥

(मंत्र के अंत में अपने-अपने दक्षिणहस्त में आचमनीय पात्र ग्रहण करे और दो-बार सभी विप्र आचमन करे ।)

अथ मधुपर्कः - अर्चकादपरः कश्चिद्वियोवदेत् -

(जो विप्र अर्चनरत है उन विप्रों से पर दुसरा अन्य विप्र बोलेगा ।) **मधुपर्काः मधुपर्काः मधुपर्काः ॥**

यजमानः क्रमेण त्र्येकैकपलमितानि दधि मधुघृतानि कांस्यपात्रकृतानि अन्येन कांस्यपात्रेण पिहितानि समादाय ब्रूयात् - (मधुपर्क में

मधुपर्काचन प्रयोगः

जितना दही उससे आधा मधु और उससे आधा घृत कांस्य पात्र में रखकर उसके उपर अन्य कांस्यपात्र से आच्छादित करके लाये ।)

यजमान वदेत् -

प्रतिगृह्यन्ताम् ॥

(आप इसे ग्रहण करे ।)

इत्युक्त्वा (यह बोलकर) स्वस्वहस्तेजलमादाय -

(सर्व विप्र अपने-अपने हाथ में जल ग्रहण करके विनियोग करे ।)

मित्रस्येत्यस्यबृहस्पतिर्ऋषिःयजुश्छन्दःसवितादेवतादेवस्यत्वेत्यस्यप्रजापतिर्ऋषिःगायत्रीछन्दःसवितादेवताक्रमेणमधुपर्कस्यावेक्षणोग्रहणे च विनियोगः ॥

ॐ

मित्रस्यत्वाचक्षुषाप्रतीक्षे॥इतिमन्त्रान्तेदातृहस्तस्थंमधुपर्कनिरीक्ष्य (मंत्र के अंत में जो मधुपर्क यजमान के हाथों में है उसका निरीक्षण करे ।)

ॐ देवस्यत्वासवितुःप्रसवेश्विनौर्बाहुभ्यांपूष्णोहस्ताभ्याम् ॥

प्रतिगृहीमः । (हा हम स्वीकार करते हैं ।) **इत्युक्त्वा** (यह बोलकर)

दक्षिणहस्तेनादायसव्येपाणौकृत्वापिधानम्अपाकृत्यदक्षिणस्यानामि

मधुपर्काचन प्रयोगः

कयाप्रयुवन्ति- (दक्षिण हाथ मे मधुपर्क लेकर वामहस्त से उसके उपर रखा हुआ पात्र हटा दिजिए और आचमनी मे जल लेकर विनियोग करे ।)

नमःश्यावेत्यस्यप्रजापतिर्ऋषिःयजुश्छन्दःसवितादेवतामधुपर्कालोडनेविनियोगः-

इतिविनियोगकृत्वादक्षिणस्यानामिकयाप्रयुवन्ति -

(दक्षिण हस्त की अनामिका से निम्न लिखित मंत्र को पढकर अनामिका से प्रदक्षिणा करने की दिशा मे मधुपर्क के पात्र के अन्दर अनामिका घुमाये और अनामिका अङ्गुष्ठ से किञ्चित मधुपर्क बहार की तरफ छोडे ।)

ॐ नमःश्यावास्यायान्नशनयत्तआविद्धंतत्तेनिष्कृन्तामि ॥

इतिप्रदक्षिणमालोड्यअनामिकाङ्गष्ठेनमधुपर्कैकदेशंप्रागुदग्वातूष्णींबहिर्निक्षिपेयुः ॥

पुनःदक्षिणस्यानामिकयाप्रयुवन्ति - (पहले की तरह करे ।)

ॐ नमःश्यावास्यायान्नशने यत्तआविद्धंतत्ते निष्कृन्तामि ॥

इतिप्रदक्षिणमालोड्यअनामिकाङ्गष्ठेनमधुपर्कैकदेशंप्रागुदग्वातूष्णींबहिर्निक्षिपेयुः ॥

पुनःदक्षिणस्यानामिकयाप्रयुवन्ति - (पहले की तरह करे ।)

ॐ नमःश्यावास्यायान्नशनयत्तआविद्धंतत्तेनिष्कृन्तामि ॥

मधुपर्काचन प्रयोगः

इतिप्रदक्षिणमालोऽयनामिकाङ्गुष्ठेनमधुपर्कैकदेशंप्रागुदग्बातूष्णींब
हिर्निक्षिपेयुः ॥

अथमधुपर्कप्राशनम्-

(निचे दिए गए मंत्र पाठ करते हुए ब्राह्मण तीन बार प्राशन
करे ।)

ॐ मधु वृताताऽऋतायुते मधु वक्षरन्ति सिन्धवः ।

माध्वीर्नः सुन्त्वोषधीः ॥ (१३/२७)

ॐ मधु नक्तमुतोषसो मधुमुत्पार्थिवुः रजः ।

मधु द्यौरस्तु नः पिता ॥ (१३/२८)

ॐ मधुमान्नो वनुस्पतिर्मधुमाँ२॥ऽअस्तु सूख्यः ।

माध्वीर्गावो भवन्तु नः ॥ (१३/२९)

(प्राशन से बचा हुवा उच्छिष्ट उत्तर मे विसर्जित करे अथवा
अपने पुत्र या शिष्य को प्राशन के लिये प्रदान करे ।)

अनेन सकृदाचम्य ततो द्विराचमनं

(दो बार आचमन करे ।)

(ब्राह्मण दक्षिण हस्त मे जल लेकर वाम हस्त के द्वारा अपने
अङ्गो पर जल का स्पर्श करे ।)

कराग्रेण - ॐवाङ्मऽआस्येऽस्तु

तर्जन्यंगुष्ठाभ्यांदक्षिणवामनासिके -

ॐ नासोर्मेप्राणोऽस्तु

मधुपर्काचन प्रयोगः

अनामिकांगुष्ठाभ्यांनेत्रे - ॐ अक्ष्णोर्मेचक्षुरस्तु

कराग्रेण - ॐ कर्णयोर्मेश्रोत्रमस्तु

कराग्रेण - ॐ बाहोर्मेबलमस्तु

उभाभ्यांहस्ताभ्याम् - ॐ ऊर्वोर्मेओजोऽस्तु

उभाभ्यांहस्ताभ्याम्मस्तकादिपादान्तम् -

ॐ अरिष्टानिमेऽङ्गानितनूस्तन्वामेसहसन्तुइतिस्पृष्ट्वाहस्तंप्रक्षाल्य ।

(यजमान गौ निष्क्रिय द्रव्य लेकर ब्राह्मणो के प्रति उच्चारण
करे।)

गौर्गौर्गौः (ब्राह्मण यजमान प्रति नीचे दिये हुवे मंत्र का पाठ
करे।)

ॐ मातारुद्राणांदुहितावसूना (गुं) स्वसाऽदित्यानाममृतस्यनाभिः।

(ब्राह्मण यजमान प्रति उच्च स्वर से उच्चारण करे ।)

प्रनुवोचंचिकितुषे जनायमागामनागामदितिंवधिष्ट ॥

उपाशुं ब्रूयुः - (मन मे बोलना है ।) मम चामुक शर्मणो

यजमानस्य च पाप्मा हृतः ॥ उच्चैः (उच्च स्वर से बोलना है ।

)

ॐ उत्सृजयतृणान्यत्तु । (यजमान गौ निष्क्रिय द्रव्य को

आचार्य के समीप दर्भ के उपर रख दे ।)

॥ इति मधुपर्काचनं ॥

ब्राह्मणप्रार्थना

~ ब्राह्मण प्रार्थना ~

ततो यजमानो वृतान् ब्राह्मणान् यथाशक्ति गन्धादिभिः
पुष्पामालाभिश्च समभ्यर्च्य हस्ते कुसुमाञ्जलिम् आदाय
आचार्यादीनां सर्वेषाम् ऋत्विजां प्रार्थना कुर्यात् ॥ (यजमान
हाथो में पुष्पांजलि लेकर सभी ब्राह्मणों की प्रार्थना करे ।)

अस्य यागस्य निष्पत्तौ भवन्तोऽभ्यर्थिता मया ।

सुप्रसन्नैः प्रकर्तव्यं कर्मेदं विधिपूर्वकम् ॥

ब्राह्मणाः सन्तु मे शस्ताः पापात्पान्तु समाहिताः ।

देवानांचैव दातारः पातारः सर्वदेहिनाम् ॥

जपयज्ञैस्तथा होमैर्दानैश्च विविधैः पुनः ।

देवानां च ऋषीणां च तृप्त्यर्थं याजकाः कृताः ॥

येषां देहे स्थिता वेदाः पावयन्ति जगत्रयम् ।

रक्षन्तु सततं ते मां ग्रहयज्ञे व्यवस्थिताः ॥

ब्राह्मणा जङ्गमं तीर्थं त्रिषुलोकेषु विश्रुतम् ।

येषांवाक्योदकेनैव शुद्ध्यन्ति मलिना जनाः ॥

पावनाः सर्ववर्णानां ब्राह्मणा ब्रह्मरूपिणः ।

सर्वकर्मरता नित्यं वेदशास्त्रार्थकोविदाः ॥

(यह प्राथना पूर्ण होने पर यजमान ब्राह्मणों को पुष्प समर्पित
करके उनका सन्मान करे ।)

वर्धिनीकलश पूजनम्

~तत्रादौ मण्डपप्रवेशार्थं वर्धिनीकलशपूजनम्

जलमादाय - अद्यपूर्वोच्चारितशुभपुण्यतिथौ अमुकयागाङ्गतया
मण्डपप्रवेशार्थं वरुण वर्धिनि कलश पूजनम् करिष्ये ॥

पट्टोपरि अक्षतादिनाष्टदलं निर्माय तत्र

भूमिं स्पृष्ट्वा -

ॐ मुही धौः पृथिवी च न ऽडुमँच्छुज्ञम्मिमिक्षताम् ॥ पितृतान्नो
भरीमभिः ॥ (१३/३२)

तत्र यवप्रक्षेपः -

ॐ ओषधयः समवदन्तु सोमेन सुह राज्ञा ।
यस्मै कृणोति ब्राह्मणस्तः राजन्पारयामसि ॥ (१२/९६)

तदुपरि कलशस्थापनम् -

ॐ आजिंघ्र कुलशम्मुह्या त्वां विशुन्त्विवन्देवः । पुनरुर्ज्जा
निर्वर्त्तस्व सा नः सुहस्रन्धुक्क्ष्वोरूधारु पयस्वती
पुनुर्माविशताद्वयिः ॥ (८/४२)

कलशे जलपूरणम् -

ॐ वरुणस्योत्तम्भनमसि वरुणस्य स्कम्भुसर्जनी स्थो ।
वरुणस्यऽऋतुसदन्यसि वरुणस्यऽऋतुसदनमसि
वरुणस्यऽऋतुसदनुमासीद ॥ (४/३६)

गन्धप्रक्षेपः -

वर्धिनीकलश पूजनम्

ॐ त्वाङ्गन्धुर्वाऽअखनँस्त्वामिन्द्रुस्त्वाम्बृहुस्पतिं ÷ ।
त्वामोषधे सोमो राजां विद्वान्यक्ष्मादमुच्यत ॥ (१२/९८)

धान्यप्रक्षेपः -

धान्यमसि । धिनुहिदेवान्प्राणायत्त्वोदानायत्त्वा व्यानायत्त्वा ।
दीर्घामनुप्रसितिमायुषे धान्देवोवःसविता
हिरण्यपाणिः प्रतिगृभ्णुत्वच्छिद्रेणपाणिना चक्षुषे त्वा
मुहीनामुपयौसि ॥ (१/२०)

सर्वोषधिप्रक्षेपः -

ॐ याऽओषधीः पूर्वां जाता देवेभ्यस्त्रियुगम्पुरा ।
मनै नु बुभ्रूणामुहः शतन्धामानि सुप्त च ॥ (१२/७५)

दूर्वाप्रक्षेपः -

ॐ काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ती परूषुः परूषुस्परि ।
एवानो दूर्वे प्रतनु सुहस्त्रेण शतेन च ॥ (१३/२०)

पञ्चपल्लवप्रक्षेपः -

ॐ अश्वत्थेवो निषदनम्पुर्णे वो वसुतिष्कृता ।
गोभाजुऽइत्तिकलासथु यत्सुनवथु पूरुषम् ॥ (३५/४)

सप्तमृदप्रक्षेपः -

ॐ स्योना पृथिवि नो भवानृक्षरा निवेशनी ।
यच्छा नुः शर्म्म सुप्रथाः ॥ (३५/२१)

फलप्रक्षेपः -

वर्धिनीकलश पूजनम्

ॐ याः फुलिनीर्याऽअंफुलाऽअंपुष्पा याश्च पुष्पिणीः ।
बृहस्पतिप्रसूतास्ता नो मुञ्चन्त्वहंसः ॥ (१२/८९)

पञ्चरत्नप्रक्षेपः -

ॐ परि वाजपतिः कुविरुग्निर्हव्यान्यक्रमीत् ।
दधुद्वत्कानि दाशुषे ॥ (११/२५)

हिरण्यप्रक्षेपः -

ॐ हिरण्यगुर्भः समवर्तुताग्रे भूतस्य जातः पतिरेकऽआसीत्
। स दाधार पृथिवीन्द्यामुतेमाङ्गस्मै देवाय हुविषां विधेम ॥
(१३/४)

रक्तसूत्रेण वस्त्रेण च वेष्टयेत् -

ॐ युवासुवासाः परिवीत्तआगात्सऽउश्रेयान् भवति जायमानः ।
तंधीरासः कवयउन्नयन्ति स्वाध्योमनसादेवयन्तः ॥

पूर्णपात्रमुपरि न्यसेत् -

ॐ पूर्णां दर्वि परापतु सुपूर्णां पुनुरापत ।
वस्त्रेव विक्रीणावहाऽइषुमूर्जैः शतक्रतो ॥ (३/४९)

वरुणमावाहयेत् -

तत्त्वायामीत्यस्य शुनःशेपऋषिः त्रिष्टुच्छन्दः वरुणो देवता
वरुणावाहने विनियोगः ॥

वर्धिनीकलश पूजनम्

ॐ तत्त्वां यामि ब्रह्मणा वन्दमानुस्तदा शास्ते यजमानो
हुविर्भिः । अहंङमानो वरुणेह बोद्धुरुशः सु मा नुऽआयुः
प्रमोषीः ॥ (१८/४९)

ॐ भूर्भुवः स्वः अस्मिन्कलशे वरुणं साङ्गं सपरिवारं सायुधं
सशक्तिकम् आ० स्था० ॥

वर्धिनि त्वं महापूतामहातीर्थोदकान्विता ।

त्वत्तोयेन प्रपूर्येहं भव त्वं कुलवर्धिनी ॥

वर्धिनीत्वं जगन्माता पवित्रातिमनोहरा ।

तवतोयेन कलशान् पूरयामि श्रीये मुदा ॥

तत्रैव - ॐ भू० वर्धिनी इहागच्छ इह तिष्ठ ।

ॐ वर्धिन्यै नमः वर्धिनीम् आ० स्था० ।

कलशेषु देवान् आवाह्येत् ।

(कलश मे देवताओ का आवाहन करना ।)

ब्रह्मणे० ब्रह्माणम् आ० स्था० । वृषभेश्वराय० । विष्णवे० ।

मातृभ्यो० । सागराय० । मह्यै० । नद्यै० । तीर्थाय० । गायत्र्यै०

। ऋग्वेदाय० । यजुर्वेदाय० । सामवेदाय० । अथर्ववेदाय० ।

अग्नये० । आदित्याय० । रुद्राय० ।

मरुद्भ्यो० । गन्धर्वाय० । ऋषये० । वरुणाय० । वायवे० ।

धनदाय० । यमाय० । घर्माय० । शिवाय० । यज्ञाय० ।

विश्वेभ्योदेवेभ्यो० । सप्तविंशति देवानावाह्य -

वर्धिनीकलश पूजनम्

(इस प्रकार २७ देवताओं का आवाहन कर निम्नलिखित मंत्र से प्रतिष्ठा करे ।)

प्रतिष्ठापनम् -

ॐ मनो जुतिर्जुषतामाञ्ज्यस्यु

बृहस्पतिर्षुजमिमन्तनोत्त्वरिष्ट्व्युजः समिमन्दधातु । विश्वे
देवासोऽहु मादयन्तामो॥ ईम्प्रतिष्ठ ॥ (२/१३)

ॐ पुनस्त्वादित्या रुद्रा वसवः समिन्धताम्पुनर्ब्रह्ममाणो वसुनीथ
युज्ञैः ॥ धृतेन त्वन्तुन्ववर्द्धयस्व सुत्याः संतु यजमानस्य
कामाः ॥ (१२/४४)

ततः ॐ भूर्भुवःस्वः वरुणवर्धिन्याद्यावाहितदेवताभ्यो नमः इत्यनेन
षोडशोपचारैः पञ्चोपचारैवा सम्पूज्य प्रार्थयेत -

वर्धिनि त्वं महाभागा सर्वतीर्थोदकान्विता ।

अतस्त्वां प्रार्थये देवि भव त्वं कुलवर्धिनी ॥

जलमादाय -

अनया पूजया वरुणवर्धिन्याद्यावाहितदेवताः प्रीयन्ताम्

मण्डपसमीपगमनम् - (मण्डप प्रवेशः)

(आचार्य तथा विप्रों के साथ यजमान तथा वर्धिनी कलश हाथ में धारण की हुई यजमान पत्नी शंख-दुन्दुभी इत्यादि नाद तथा “आनो भद्राः०” इत्यादि वेदमंत्रों के घोष पूर्वक महा मंडप की प्रदक्षिणा कर के पश्चिम द्वार के समीप आ कर बैठे ।)

वर्धिनीकलश पूजनम्

वर्धिनि कुम्भ महा मण्डपस्य पश्चिम द्वारे देहल्युपरि निधाय ॥

-यजमान पत्नी के हाथ में रखा हुआ वर्धिनी कलश महामंडप की पश्चिम दहेली पर धान्य पुंज बनाकर उस पर वर्धिनी कलश रखे

भूमिध्यानम् - हस्ते फलपुष्पाक्षतान्संगृह्य -

(हाथ में फल, पुष्प तथा अक्षत लेकर निम्नलिखित श्लोक से श्री महावराह की पत्नी स्वरूपा श्री धरादेवी का ध्यान करे ।)

चतुर्भुजां शुक्लवर्णां कूर्मपृष्ठोपरिस्थिताम् ।

शङ्खपद्मधरां चक्रशूलयुक्तां धरां भजे ॥

आगच्छ सर्वकल्याणि वसुधे लोकधारिणि ।

पृथिवि ब्रह्मदत्तासि काश्यपेनाभिवन्दिता ॥

आवाहनम् - (हाथ में अक्षत लेकर भूमि देवी का आवाहन करे ।)

ॐ भूरसि भूमिरुस्यदितिरसि विश्वधाया विश्वस्य भुवनस्य धुत्री ॥ पृथिवींष्यच्छ पृथिवीन्दह पृथिवीम्मा हिंसी ॥

(१३/१८)

ॐ भूर्भुवः स्वः भूम्यै नमः भूमिम् आवाहयामि ॥

साष्टाङ्गप्रणामः -

उद्धृतासि वराहेण कृष्णेन शतबाहुना ।

दंष्ट्राग्ने लीलया देवि यज्ञार्थं प्रणमाम्यहम् ॥

वर्धिनीकलश पूजनम्

इति साष्टाङ्ग प्रणमेत् ॥

अर्घ्यदानम् - अर्घ्यपात्रे

जलगन्धफलक्षीरकुशाग्रदधिदूर्वाक्षतसर्षपाश्चेत्यष्टद्रव्याणि
तथाऽऽचारात्फलपुष्पहिरण्यं च निक्षिप्य जानुभ्यामवनि गत्वा
हस्ताभ्यामर्घ्यम् गृहीत्वा -

(अर्घ्य पात्र मे जल,गंध,पय,दर्भ,दधि,दूर्वा,अक्षत,सरसव यह
अष्ट तथा विद्वानो के द्वारा आचरित 'फल,पुष्प तथा सुवर्ण' को
अर्घ्य पात्र में रख कर श्री भूमि माता को अर्घ्य प्रदान करे ।

)

ब्रह्मणा निर्मिते देवि विष्णुना शङ्करेण च ।

पार्वत्या चैव गायत्र्या स्कन्दवै-श्रवणेन च ॥

यमेन पूजिते देवि धर्म वृद्धि जिगीषया ॥

सौभाग्यं देहि पुत्राँश्च धनं रूपं च पूजिता ॥

गृहाणार्घ्यमिमं देविसौभाग्यं च प्रयच्छ मे ॥

भूम्यै नमः अर्घ्यं समर्पयामि ॥

पूजनम् - (यथा लाभोपचारैः संपूजनं)

ॐस्योनापृथिविनो० ॥

इत्यनेन गन्धाद्युपचारैः सम्पूज्य

जलमादाय -अनया पूजया भूमिः प्रीयताम् ॥

पूजानिवेदनम्-

वर्धिनीकलश पूजनम्

उपचारानिमांस्तुभ्यं ददामि परमेश्वरि ।

भक्त्या गृहाण देवेशि त्वामहं शरणं गतः ॥

बलिप्रदानम् -

पत्रपुटेपायसलाजासत्कादिकं यथासम्भवं बलिं निधाय

गन्धपुष्पैःसम्पूज्य ।

(पलाशपत्र के दोनेमे पायस-लाजा इत्यादि यथा संभव बलि रखकर गंध पुष्प से पूजन कर श्री भूमि माता को बलि समर्पित करे ।)

ॐ भूर्भुवः स्वः सपरिवारायै भूम्यै नमः पायसबलिं समर्पयामि ॥

ततः प्रार्थयेत् -

नन्दे नन्दय वासिष्ठे वसुभिः प्रजया सह ।

जये भार्गवदायादे प्रजानां जयमावह ॥

पूर्णे गिरिशदायादे पूर्ण कामं कुरुष्व मे ।

भद्रे काश्यपदायादे कुरु भद्रां मतिं मम ॥

सर्वबीजसमायुक्ते सर्वरत्नौषधीवृते ।

रुचिरे नन्दने नन्दे वासिष्ठे रम्यतामिह ॥

प्रजापतिसुते देवि चतुरस्रे महीयसि ।

सुभगे सुव्रते देवि यज्ञे काश्यपि रम्यताम् ॥

पूजिते परमाचार्यैर्गन्धमाल्यैरलङ्किते ।

वर्धिनीकलश पूजनम्

भवभूतिकरे देवि यज्ञे भार्गवि रम्यताम् ॥
 अव्यक्ते चाहते पूर्णे शुभे चाङ्गिरसः सुते ।
 इष्टदे त्वं प्रयच्छेष्टं त्वां प्रतिष्ठापयाम्यहम् ॥
 देशस्वामिपुरःस्वामिगृहस्वामिपरिग्रहे ।
 मनुष्यधनहस्त्यश्वपशुद्धिकरा भव ।

॥ इति प्रार्थना ॥

अनेन पूजनेन प्रार्थना पूर्वक भूमिः प्रीयन्तांन मम ॥

कूर्मानन्तपूजनम् -

ॐ सुपुर्णः पाङ्गुन्यऽआतिर्वाहसो दर्विदा ते वायवे बृहस्पतये
 वाचस्पतये पैङ्गराजोलुजऽआन्तरिक्षः प्लुवो मुहुर्मत्स्युस्ते
 नदीपुतये द्यावापृथिवीयः कूर्मः ॥ (२४/३४)
 ॐ भूर्भुवः स्वः कूर्माय नमः कूर्मम् आवाहयामि ॥

अनन्तम् आवाहनम् -

ॐ स्योनासि सुषदासि क्षुत्रस्य योनिरसि । स्योनामासीद
 सुषदामासीद क्षुत्रस्य योनिमासीद ॥ (१०/२६)

ॐ भूर्भुवः स्वः अनन्ताय नमः अनन्तम् आवाहयामि ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः कूर्मानन्ताभ्यां नमः सर्वोपचारार्थेगन्धाक्षतपुष्पाणि
 समर्पयामि ॥

मण्डपप्रवेश

हस्तौ बद्धा - भूकूर्मानन्तपूजने न्यूनातिरिक्तो यो विधिः स
परिपूर्णोऽस्तु

॥ अस्तु परिपूर्णः ॥

~ ततो मण्डपप्रवेशं कुर्यात् ~

प्रवेशः-ततस्तेनैव पाश्चिमद्वारेण सऋत्विग्यजमानः शनैरङ्ग-
सङ्कोचयन स्वदक्षिणांशेन द्वारवामांशं स्पृशन्स्वदक्षिणपादपुरःसरं
मण्डपान्तः प्रविशेत् ॥

(महामण्डप के पश्चिम द्वार की वामशाखा पर अपना दक्षिण
स्कन्ध स्पर्श कराकर अपने दक्षिण पाद से महामण्डप में प्रवेश
करे ।)

कलशहस्ता पत्नी दक्षिणद्वारेण प्रविशेत् ॥

(वर्धिनीकलश हाथ में लिये हुये यजमान पत्नी मण्डप के
दक्षिण द्वार से प्रवेश करे ।)

पूर्वद्वारेण होमद्रव्यानयनम् ॥

(मण्डप के पूर्व द्वार से हुत द्रव्य लाये ।)

दानार्थद्रव्यस्य दक्षिणद्वारेणानयनम् ॥

(दानार्थ द्रव्य को दक्षिण द्वार से लाये ।)

पूजार्थसम्भाराणाम् उत्तरद्वारेणानयनम् ॥

(पूजा के द्रव्यों को उत्तर में से मण्डप में लाये ।)

मण्डपप्रवेश

पत्नीहस्तधृतकुम्भस्य ऐशान्याम् आग्नेय्यां वा व्रीहिराशुपरि
स्थापनम् ।

(यजमान पत्नी के हाथ में स्थित वर्धिनी कलश
ईशानकोण, अग्निकोण में व्रीहि (डांगर) के पुञ्ज पर संस्थापित
करे ।)

॥ इति मण्डपप्रवेशः ॥

~ अथ दिग्रक्षणम् ~

साचार्यः सपत्नीको यजमानः अग्न्यायतनात्पाश्चिमतः स्वासने
प्राङ्मुख उपविश्य ।

(यजमान तथा यजमान पत्नी आसन ग्रहण करे)

जलमादाय-प्रारब्धस्य अमुककर्मणोऽङ्गत्वेन दिग्रक्षणं
पञ्चगव्यकरणं भूमिप्रोक्षणं भूमि प्रार्थनां मण्डपपूजनं च करिष्ये-
स्ववामहस्ते गौरसर्षपान्गृहीत्वा दक्षिणहस्तेनाच्छाद्य-

ॐ कृणुष्व पाजुः प्रसितिं पूर्वीं ऋहि राजेवामर्वा २ ॥ इभेन
॥ तृष्वीमनु प्रसितिन्द्राणोस्तांसि विद्धं रुक्षसुस्तपिष्टैः ॥

(१३/९)

ॐ तवं ब्रुमासं आशुया पतुन्त्यनुस्पृश धृषता शोशुचानः ॥
तपूँष्यग्ने जुह्वा पतुङ्गानसन्दितो विसृजु विष्वगुल्काः ॥

(१३/१०)

प्रति स्पृशः ० ॥ ऊर्ध्वोभवं ॥ (१३/११)

मण्डपप्रवेश

ॐ रुक्षोहणं बलगुहनं वैष्णुवीमिदमुहन्तं बलुगमुक्तिरामि यम्मे
 निष्टयो यमुमात्यो निचुखानेदमुहन्तं बलुगमुत्कीरामि यम्मे समानो
 यमसमानो निचुखानेदमुहन्तं बलुगमुत्कीरामि ॥ यम्मे
 सबन्धुष्वमसंबन्धुर्निचुखानेदमुहन्तं बलुगमुक्तिरामि यम्मे सजातो
 यमसजातो निचुखानोत्कृत्याङ्किरामि ॥ (५/२३)

ॐ रुक्षोहणो वो बलगुहनुः प्रोक्षामि वैष्णुवान्त्ररक्षोहणो वो
 बलगुहनो वनयामि वैष्णुवान्त्ररक्षोहणो वो बलगुहनो वस्तृणामि
 वैष्णुवान्त्ररक्षोहणो वांबलगुहनुः उपदधामि वैष्णुवी-
 ॐ रक्षोहणो वांबलगुहनो पथ्यूहामि वैष्णुवी वैष्णुवमसि
 वैष्णुवा स्थ ॥ (५/२५)

रक्षसाम्भागोऽसि निरस्तुष्टु रक्षऽड्दुदमुहः रक्षोभि तिष्ठामीदमुहः
 रक्षोवबाधऽड्दुदमुहः रक्षोधुमन्तमो नयामि ॥ ॐ घृतेन
 द्यावापृथिवीं प्रोणुवाथांवायो वे स्तोकानामुग्निराज्यस्य वेतु
 स्वाहा स्वाहाकृतेऽऊर्द्धनभसम्मरुतङ्गच्छतम् ॥ (६/१६)

ॐ रुक्षोहा विश्वचर्षणिरुभि योनिमयोहते ॥ द्रोणे
 सुघस्थुमासदत् ॥ (२६/२६)

अपसर्पन्तु ते भूता ये भूता भूमिसंस्थिताः।
 ये भूता विघ्नकर्तारस्ते नश्यन्तु शिवाज्ञया ॥
 अपक्रामन्तु भूतानि पिशाचाः सर्वतो दिशम् ।
 सर्वेषामवरोधेन यज्ञकर्म समारभे ॥

मण्डपप्रवेश

यदत्र संस्थितं भूतं स्थान माश्रीत्य सर्वतः ।
 स्थानं त्यक्त्वा तु तत्सर्वं यत्रस्थं तत्र गच्छतु ॥
 भूतप्रेत- पिशाचाद्या अपक्रामन्तु राक्षसाः ।
 स्थानादस्माद् वज्रन्त्वन्यत्स्वीकरोमि भुवन्त्विमाम् ।
 भूतानि राक्षसा वापि येऽऽत्र तिष्ठन्ति केचन ।
 ते सर्वेऽऽप्यपगच्छन्तु यज्ञकर्म करोम्यहम् ॥
 एतैर्मन्त्रैः सर्व दिक्षु विकिरेत् ॥ उदकोपस्पर्शः ॥

॥ इति ॥

~ पंचगव्यकरणम् भूमिप्रोक्षणञ्च~

गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पि कुशोदकम् ।

यज्ञस्थलविशुद्धयर्थं पंचगव्यं करोम्यहम् ॥

(कांस्यपात्रे एकीकरणम्)

गायत्र्या गोमूत्रम् क्षिपेत् ॥१॥ ॐ मानस्तोके० गोमयं क्षिपेत्
 ॥२॥

ॐ पयः पृथिव्यां० क्षीरं क्षिपेत् ॥३॥ ॐ दधिक्राव्णो० दधि
 क्षिपेत् ॥४॥ ॐ तेजोसि० आज्यं क्षिपेत् ॥५॥ ॐ देवस्य त्वा
 ... हस्ताभ्याम् कुशोदकं क्षिपेत् । ॐ आपोहिष्ठेति कुशैः मंडपं
 प्रोक्षयेत् ।

अंजलौ पुष्पाण्यादाय ॐ स्वस्तिन० त्रिवारं जपित्वा ऊर्ध्वं
 पश्यन्

मण्डपप्रवेश

~ भूम्यादिदेवतापूजनं ~

ॐ भूरसि भूमिरुस्यदितिरसि विश्वधाया विश्वस्य भुवनस्य
धुत्री ॥ पृथिवीं व्यच्छ पृथिवीन्द ह पृथिवीम्मा हिंसी ॥
(१३/१८)

भूम्यै नमः भूमिमावाहयामि ॥

ॐ यस्य कुर्मो गृहे हविस्तमंग्रे बर्धया त्वम् ।
तस्मै देवाऽअधिब्रुवन्नयश्च ब्रह्मणस्पतिः ॥ (१७/५२)

कूर्माय नमः कूर्ममावाहयामि ॥

ॐ स्योना पृथिवि नो भवानृक्षुरा निवेशनी ।
यच्छा नुः शर्म सुप्रथाः ॥

अनन्ताय नमः अनन्तमावाहयामि स्थापयामि ॥

(वराहाय नमः वराहम् आवाहयामि स्थापयामि)

प्रतिष्ठापनम् - ॐ मनोजूति० ॥

भूमिकूर्मानन्तदेवताः सुप्रतिष्ठिताः वरदाः भवत ॥

ॐ भूमिकूर्मानन्तदेवताभ्यो नमः इत्यनेन पूजयेत् ॥

जलमादाय अनेन पूजनेन भूम्यादि देवताः प्रीयन्ताम् न मम्

स्वस्त्ययनम् -

ॐ स्वस्तिनऽइन्द्रो० ॥

ॐ देवा आयान्तु ॥ यातुधाना अपयान्तु ॥

मण्डपप्रवेश

विष्णो देवयजनं रक्षस्व (रक्ष) इति पठित्वा भूमौ प्रादेशं कुर्यात् ॥

अथ मण्डपाङ्ग गणपति पूजनम् : -

तत्रादौ आग्नेय्यां गणपतिपीठोपरि गणेशं लाभोपचारैर्वा सम्पूजयेत् ॥ विधिमण्डपश्चेत् ईशानमध्यस्तम्भादारभ्य सार्वभौतिकबल्यन्तं विधिमण्डपपूजनं विधिवत् विधेयम् ॥ छायामण्डपसत्वे तु विधिवत्पूजाभावः ॥ इच्छा चेत्स्तम्भद्वार तोरणादीनां गन्धाक्षतपुष्पादिभिः पूजनं विधेयम् ।

